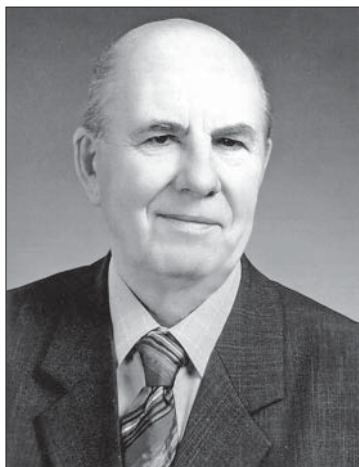

Elhunyt Szabó Ferenc (1935–2021)

Szabó Ferencet a vásárhelyi, ma újra református Bethlen Gábor Gimnáziumban ismertem meg, amikor az iskola nagyszerű könyvtárába toppant be, keresvén Imolya Imre tanár urat, a tudós könyvtárost, akinek emlékét ma már a könyvtár bejárata melletti falon elhelyezett domborműve őrzi. Ott mindjárt rövid előadást tartott nekem arról: miképpen cél-

Szabó Ferenc
(Héjja Julianna Erika i. m.)

szerű szerkeszteni, írni, szervezni helytörténeti monográfiát. Csak később tudtam meg a helytörténet iránt érdeklődő, maga is író Csizmadiáné tanácselnök asszonytól, hogy a jeles gyulai levéltárigazgatót Szegedre is hívták ugyanebbe a tisztségbe, de ő elhárította a kérést. Később pedig ő maga említette nekem, hogy az Országos Levéltárba is felkérték lakást felajánlva főigazgató-helyettesnek, de ő nem vállalta. A szülőföldje iránti hűsége visszafogta e lépésektől. Jól döntött, mert ezáltal lett ő annak, munkássága révén ikonikus személyisége.

Miután levéltárigazgatónak Szegedre kerültem, ő volt az első, aki meglátogatott, és tanácsokkal látott el, miként igazgassam a levéltárat, mik a buktatók és sikerek, majd a beszélgetés végén figyelmeztetett: „*Ne feledd, te mindig egyedül vagy.*” Ezek után hamar megértettem Schneider Miklós, a szentesi eredetű, de akkor már Nógrád megyei levéltárigazgató tanácsát: Szabó Feri – mindenki így hívta – egy intézmény, mindig bátran fordulj hozzá, mindig a segítségedre lesz. Igen, jóbaráti lélekkel és nagy tudással könnyen és sokszor megtette ezt.

Szabó Ferenc 1935-ben Orosházán született Csanád megyei szálát is magában foglaló családban. Ott érettségizett a nemrég alapított Tánacsics Mihály Gimnáziumban. Már akkor kitűnt jó képességével, az országos tanulmányi versenyen földrajzból első helyet szerzett, fényképe a többi kiválósággal együtt a gimnázium folyosójának falát díszíti. Jóval később, humoránál maradva, meg is jegyezte egyszer: „*Már sokan elmentek közülünk, így a nagy iskolai ünnepek díszasztalánál ülő »dísz-öregdiák« lettem.*” 1955 és 1959 között a szegedi egyetemen tanult, és magyar-történelem szakon végzett. Bálint Sándornál Ilia Mihállyal együtt néprajzot hallgatott. Nála doktorált 1961-ben. Bár nem néprajzos lett, ez irányú érdeklődését pályáján mindvégig megtartotta. 1959–60-ban a híres szarvasi Vajda Péter Gimnázium tanára, majd 1960-tól 1965-ig a Szegedi Állami Levéltár (SZÁL) munkatársa volt, ahol az igazgatóval, Oltvai Ferencsel életre szóló barátságot kötött. A Csanád megyei származás, a levéltártudomány és a helytörténet kapcsolta őket össze. Feri bácsit, annak nyugdíjazása után, hű barátként, cédulakészítésre felkérve anyagilag hosszan támogatta. Sőt, amikor az *Oltvai-díj* plakettjét készítettük, azonnal felajánlotta anyagi támogatását. Hívásra 1965-ben ült be a Gyulai Állami Levéltár igazgatói székébe, ahol tizenhét évet töltött el, alkotó korszakának egyik fénykorát, majd kérésre 1982-ben elvállalta a Békés Megyei Múzeumok Igazgatóságának vezetését csabai múzeumigazgatóként. E tisztséget

nyugdíjazásáig (1996) viselte. A nagy feladatok teljesítését lehetővé tette számára a biztos családi háttér.

Szabó Feri tehát hazakerült, mert bár szíve legmélyén mindig orosházi maradt, békési származású feleségét oda temette, hogy majd ha eljön az ideje, ő is mellé költözik, otthonának tekintette a sok nemzetiségű és kultúrájú Békés megyét, majd onnan kitekintve a Tiszántúlt a Dél-Partiummal és az egész 52 000 km² területű Alföldet. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a *Dél-alföldi évszázadok* című sorozat indítása az ő javaslatára történt, és harmincöt év után ma is létezik. 2008-ban válogatott tanulmányainak közreadásával a sorozat 25. ünnepi kötetével köszöntöttük a szellemi atyját.

Bennük megjelenik a Köröstáj a partiumi hangulatú Gyulával, a Berettyó vidéke, a Nagysárrét pákászaival és halászaival, a Tisza mente és a Kunság, a volt Külső-Szolnok nagy mezővárosainak aranylő búzatabláival és tágas rónájú legelőivel. Láthatjuk a tájon élő és annak minden egyes zugát éltető embert létért folytatott harcával, örömeivel és bánatával, továbbá az egyéni és közösségi sorsokat, amelyeket a rajtuk átjáró történelem tart fogva és hengerít el. Megjelennek, ott bujkálnak a sorok között vagy mögött a mesterek, a pályatársak, az orosházi múzeumalapító, monográfia író Nagy Gyulától, Elek Lászlótól, Dankó Imrétől Dánielisz Endrén, Ilia Mihályon, Krupa Andráson, Sarusi Mihályon át Péter Lászlóig, valamint a „*kunkapitány*”, Bánkiné Molnár Erzsébet nagyasszonyig (Aranzáig).

Szabó Ferenc írói alkotó munkássága a szülőföld szeretetéből, az iránta benne élő helytörténeti érdeklődésből fakadt, és a megszerzett tudását igyekezett továbbadni, hogy ezzel növelje a helyi identitástudatot. Erről így írt: „*Már mint Orosháza és vidéke »lokálpatriótája« fejeztem be az általános iskolát. Mindent elolvastam, megnéztem, amit tudtam, hogy ismerjem és büszke lehessen szülővidékemre, az én »világom közepére«.*” Építette a genius locit, azonban nem esett sok honismerő csapdájába, az egy település múltjába roskadásba, még ha az oly szép eredményeket hoz is, hiszen minden település külön színes személyiség, hanem területileg tágra nyitotta kutatási horizontját, ám a sok irányba tekintését megtartotta.

Szabó Ferenc írói munkássága három súlypont (Schwerpunkt) köré csoportosítható: 1. tanulmányok; 2. honismereti és tudományos ismeretterjesztő jellegű írások, valamint ismertetőik; 3. szerkesztések.

Mint levéltárhoz közel állt hozzá az igazgatástörténet. Számos dolgot jelentetett meg e témakörben alföldi és Békés megyei illetőséggel. Ide kapcsolhatók a közbiztonságról és a betyárokról írott dolgozatai. Munkásságának sajátos vonása az addig a kutatás által nem tárgyalt területek és témák beemelése a történeti ismeretek világába. Ilyen a tanyai igazgatás és rendészet megszervezésének története, amelyet a Vásárhelyi pusztá példáján mutat be. Az egykori Vásárhelyhez tartozott nagy legelőterület, amelyen később a tanyák mellett két falu, Székkutas és Kardoskút alakult ki, megszervezése a kortársaknak nem kis feladatot jelentett. Hasonló módon játszódott le e folyamat a szegedi pusztában. Vissza is tért a témára a „*kék*” Szeged-monográfia harmadik kötetében. Bizony, a török kor szomorú hagyatékának eltüntetése az Alföldön évszázadokig tartott. Szabó Ferenchez közel állt a Vásárhelyi pusztá vidéke, hiszen nagy része ma is Orosházához tartozik.

Nem hiányzott a szerzőnek a társadalom és a mezőgazdaság iránti vonzódása sem, amelyet megalapozott korábbi néprajzi érdeklődése. A gazdaságtörténethez, ezen belül a vasúttörténethez kötődése a társadalomtörténet iránti rokonszenvből fakadt. Társadalomtörténet nincs demográfia nélkül. E témában is születtek dolgozatai. A XIX–XX. századi társadalmi mozgások kutatója nem kerülheti meg a Dél-Alföldön, annak főképp keleti

részen az agrárszocialista mozgalmakat. Így születtek a mezőgazdasági munkásokról és az agrárszocialista mozgalomról szóló írások. Innen vezetett út az irodalomhoz, a Féja Gézáról, Sinka Istvánról, Szabó Pálról és másokról készült írásokhoz, de nem maradhatott ki Darvas József és Erdei Ferenc sem.

Újabb témakört jelent a tanulmányokon belül a levéltárban és a -történet, amely adta magát számára. Mint egyszer említette: „*Nem tudom, miként viselik el egyesek, hogy a levéltárban az anyag közepén ülve nem írnak cikkeket, nem találnak témát.*” Ő a levéltárban „ülve” a történeti feldolgozások mellett, magáról a levéltárról és annak anyagáról sokoldalúságából következően elméleti, módszertani és technikai kérdésekről írt máig megszívlelendő gondolatokat. Csak egy példa erre, munkatársaival mintaselejtezéseket – a levéltárosok számára nem szívelt tevékenység a selejtezés – végzett, és erről a *Levéltári Szemlében* tett közzé írást. Fondjegyzékkészítés, forráskiadvány-sorozat indítása és sok más tartozott e munkaterületéhez.

A tanulmányok köréhez sorolható a nyomdászati- és sajtótörténet területén kifejtett munkássága. A nyomdákra, nyomdászatra és nyomdászokra vonatkozó dokumentumokkal nemcsak a levéltárban találkozott, hanem mint kötet szerkesztő és kiadó maga sokszor járt a nyomdákban. Ismerte a szakmát és annak képviselőit. Szabó Ferencnek külön érdeme, hogy az egykor nyomdászati nagyhatalom (Kner, Tevan, a szarvasi Réthy stb.) Békés megye nyomdászata iránt az érdeklődést mindmáig ébren tartotta. Végeredményben írásaiból összeáll a Békés megyei nyomdák történeti monográfiája. Írásainak időtálló értéke abban rejlik, hogy mielőtt papírra vetésükhöz fogott, alapos levéltári búvárkodást és adatgyűjtést végzett. Szorgalmasan és példás precízséggel dolgozott.

A honismereti, a közművelődéshez kapcsolódó és a tudományos ismeretterjesztő írásai, valamint könyvismertetései a *Honismeret* hasábjain, amelynek hosszú ideig szerkesztőbizottsági tagja volt, ugyancsak megjelenhettek volna. Írt Hódmezővásárhely, Szentes, Törökszentmiklós helytörténetírásáról, mégpedig összefoglaló, értékelő cikkeket, életrajzi lexikonba szócikkeket, egy halom könyvismertetést és másokat. A részletezéstől felment bennünket a Héjja Julianna Erika által összeállított *Szabó Ferenc írásainak bibliográfiája 1955-től 2014-ig* című mű. 595 saját alkotást és 16, a szerzőről szóló írást sorol fel. Kiváló mű, méltó Szabó Ferenchez, akinek autobibliográfiája felhasználásával, a szerző bevezetésével készült. Feri barátunk mint alapos munkát végző levéltáros pontosan adminisztrálta munkásságát az egyes írásokról feltüntetett ismertetésekkel együtt.

Szabó Ferenc szerkesztői tevékenysége élén a községekről, illetőleg városokról készült monográfia-kötetek gondozása áll. A város- és községmonográfiák újraindításának ideje az 1960-as évek második felére esik. Vidékünkön, a Dél-Alföldön a Juhász Antal–Ilia Mihály szerkesztésében megjelent *Tápé története és néprajza* (1971) látott napvilágot elsőként, Szabó Ferenc írt is róla ismertetőt. Majd következtek a hozzá kötődő művek. A keze alatt készült kötetek mintát jelentettek számunkra, ha efféle munkába fogtunk. Ez ma már tudománytörténeti tény. Az eredményeket látva nem véletlenül minősítették a vezetése alatt álló Békés Megyei Levéltárat tudományos kutatóhellyé. Amelyről lazán és szerényen megjegyezte: sok jelentősége azért nincs. Mezőberény, Vésztő, Szeghalom, Medgyesegyháza, Ócsöd, Hódmezővásárhely (II.) (főszerkesztő), Makó (5.) monográfiájába a szerkesztés fáradságos munkája mellett több íves tanulmányokat készített. Vásárhely és Makó esetében, már előzetesen számos ismerettel rendelkezett, és az egyes fejezetek írására felkért kollégákkal már régebben tudományos kapcsolatokat alakított ki. Őket mindig figyelmeztette a pontos jegyzetelésre, a meghatározott terjedelem betartására, hiszen egy témát meg lehet írni egy oldalon, egy tanulmányban és egy monográfiában is. Ő tudta, azt is, hogy lehet azt

szaktudományos műben, tudományos ismeretterjesztő írásban és egyszerű ismertetésben elkészíteni.

A folyóirat-szerkesztés sem állt tőle távol. E tevékenységből kiemelkedik a *Békési Élet* című évnegyedes folyóirat majd negyed századig, 1967-től megszűnéséig (1990-ig) tartó szerkesztése. A rendszerváltás zavarában megszüntetett, máig nem pótolta és hiányzó lap felelős szerkesztőjeként sok jeles szerzőt hozott Békésbe, és messze vitte a megye és az ott sarjadó kultúra híreit. A sokoldalúan szerkesztett folyóiratban az olvasó mindig megtalálhatta a maga számára vonzó írásokat. Ide kívánczik még a *Bibliotheca Bekesiensis* bibliofil sorozata, amely tartalmi és formai tekintetben egyaránt példamutató alkotói művek együttese.

A mindig jó kedélyű kollega a tudományban és a valóságban egyaránt otthonosan mozgott. Az utóbbit mi sem bizonyítja jobban, mint szervezőtevékenysége, amelynek eredményeként „*létrehozta a békési levéltárat, múzeumi pályafutása idején kezdeményezte a gyomai Kner Nyomdaipari Múzeum megalapítását, és odafigyelt a magángyűjteményekre, valamint a kistérségi tájmúzeumok fejlesztésére*”. (Héjja Julianna Erika)

A nemzetközi kapcsolatokra is kiterjedt figyelme. Szlovák és román kollegákkal épített ki gyümölcsöző tudományos barátságot. Sőt, a magyar történelem iránt érdeklődő és arról sokat író japán történésszel, egyetemi tanárral, Minamizuka Shingoval hosszú, életre szóló barátságot kötött. Szakmai segítséget nyújtott Shingo három nyelven, japánul, angolul, végül magyarul megjelent Rózsa Sándor-kötetéhez, támogatta az ő és társai a magyar tanácsokról, falvakról szóló kutatásait.

Hosszú a sora a különböző bizottságokban végzett munkájának: *Honismeret, Levéltári Közlemények szerkesztőbizottsága, MTA Történettudományi Bizottsága, Szegedi Akadémiai Bizottság Történettudományi Szakbizottsága. A Magyar Történelmi Társulatban vezetőségi és választmányi tag volt. A Békés Megyei Honismereti Egyesületnek elnökeként, a Honismereti Szövetség elnökségének tagjaként és más szervezetekben is dolgozott.*

Levéltári szakfelügyelői feladatot ugyancsak ellátott. Mint szakfelügyelőt mindig örömmel vártuk (!). Együttal több programot szervezve létrehozta a Békés és Csongrád megyei levéltárak kapcsolatát. Minden kollegát ismert. A savanyú ember teljes ellentétéként ismertük. Óriási figyelmességgel ajándékképpen mindig könyvekkel érkezett az ő Alföld-Fiumei Vasútján Csabától Szeged-Rókusig (az állomás tarifahatár volt) és vissza, ugyanis utastársaival együtt időt és pénzt takarítottak meg, ha nem utaztak be a Nagyalomlásig.

Szabó Ferenc odaadó munkáját a rendszerváltás előtt és után egyaránt számos elismeréssel jutalmazták. Birtokolta a *TIT aranykoszorús jelvényét*, a *HNF kiváló társadalmi munkáért jelvényét*, *honismereti jubileumi plakettjét*. Kiváló *Népművelő* címet kapott, elnyerte a *Munka Érdemrend ezüst fokozatát*, valamint a *Szabó Ervin-émlékérmét*. A Nagyalomlás Alapítvány *Pro regione – Alföldért* és a *Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjével*, valamint a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma *Móra Ferenc-díjával* tüntették ki. Végül Csongrád megyei kollegái neki ítélték oda egy alkalommal az *Oltvai Ferenc-díjat*.

Szabó Ferenc történészi, honismereti munkássága során Orosházáról indulva bekalandozta megyéjét és azon túl az Alföldet, majd utolsó írásai között ismét visszatért szülővárosához, a maghoz, amelyből egész írói pályája életre kelt és kivirágzott. Amíg egészsége lehetővé tette, alkotott, amikor már nem, olvasott, tovább tájékozódott. Így fejeződött be tartalmas élete 2021. február 16-án.

Blazovich László